

AZƏRBAYCAN RESPUBLİKASI

Əlyazması hüququnda

**MÜASİR DÖVRDƏ TİKİNTİ SFERASINDA
İNVESTİSİYA QOYULUŞUNUN SƏMƏRƏLİLİYİNİN
QİYMƏTLƏNDİRİLMƏSİ PROBLEMLƏRİ**

İxtisas: 5312.01 - “Sahə iqtisadiyyatı”

Elm sahəsi: 53 - İqtisad elmləri

İddiaçı: **Türkan Bəradər qızı Həsənova**

Fəlsəfə doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş
dissertasiyanın

AVTOREFERATI

Bakı-2025

Dissertasiya işi Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetinin “Biznesin iqtisadiyyatı və menecment” kafedrasında yerinə yetirilmişdir.

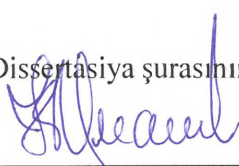
Elmi rəhbər: iqtisad elmləri doktoru, professor
Məhəbbət Aşır oğlu Məmmədov

Rəsmi opponentlər: iqtisad elmləri doktoru, dosent
Aqil Məhiyəddin oğlu Əsədov

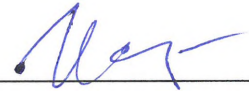
iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
İsmayıl Cəfər oğlu Həsənov

iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Cavid Əliyər oğlu Bədəlov

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Ali Attestasiya Komissiyasının Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.10 Dissertasiya Şurası

Dissertasiya şurasının sədri: iqtisad elmləri doktoru, professor

Nazim Müzəffərli (İmanov)

Dissertasiya şurasının elmi katibi: iqtisad üzrə fəlsəfə doktoru

Sevdə Məmməd qızı Seyidova

Elmi seminarın sədri: iqtisad elmləri doktoru, professor

Tərbiz Nəsim oğlu Əliyev

TƏDQIQAT İŞİNİN ÜMUMİ XARAKTERİSTİKASI

Mövzunun aktuallığı və işlənmə dərəcəsi. Azərbaycanın milli iqtisadiyyatının müasir qloballaşma şəraitində davamlı və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsi dövlətin iqtisadi tənzimləmə fəaliyyətinin prioritet istiqamətidir. Bu problemin milli maraqlara uyğun şəkildə, cəmiyyətin sosial-iqtisadi mənafeələrinin tam qorunması əsasında həll edilməsi dövlətin ən vacib və zəruri məsələlərindəndir. Milli iqtisadiyyatın səmərəli inkişafı, son nəticədə beynəlxalq əmək bölgüsündə ölkənin geniş iştirakına və beynəlxalq iqtisadi sistəmə inteqrasiyada fəal iştirak etməyə geniş maddi və maliyyə imkanları yaradır. İqtisadiyyatın prioritet istiqamətləri üzrə aparılan elmi-praktiki araşdırmalar və bunun əsasında hazırlanmış təklif və tövsiyələr iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsində mühüm olaraq xüsusi əhəmiyyətə malikdir. Azərbaycan iqtisadiyyatının davamlı inkişafı əsaslı institusional, hüquqi-iqtisadi islahatların aparılması, buna müvafiq tənzimləmə mexanizminin formalaşdırılması və iqtisadi fəaliyyətdə bu mexanizmi səmərəli tətbiq etməklə dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olmasında dövlətin həyata keçirdiyi islahatlar və inkişaf xarakterli çox şaxəli tədbirlər mühüm rol oynayır. Yəni, birincisi, dövlət tərəfindən formalaşdırılan və mütəmadi olaraq təkmilləşdirilən normativ-hüquqi bazanın mövcudluğu, ikincisi isə, əsaslandırılmış investisiya-innovasiya siyasətinin reallaşdırılması yolu ilə milli iqtisadiyyatın yüksək səmərə verə biləcək strukturunun formalaşdırılmasıdır.

Azərbaycan iqtisadiyyatının bütün sahələrində eləcə də tikinti sektorunda investisiya proseslərinin milli maraqların tələblərinə müvafiq investisiya qoyuluşlarının mövcud potensialının daha da artırılması, şaxələndirilməsi və investisiyalardan səmərəli istifadə edilməsi mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu problemin mərhələlərlə səmərəli həlli müasir dövrdə və perspektivdə ölkə iqtisadiyyatının inkişafı və əhalinin sosial-iqtisadi vəziyyətinin yüksəldilməsində mühüm amildir. Bunlar investisiya qoyuluşlarının formalaşdırılması prosesi, onun səmərəliliyinin dəyərləndirilməsi və yüksəldilməsi sahəsində hüquqi tənzimləmə mexanizminin yaradılması, onların tətbiqi mexanizminin mütəmadi yeniləşdirilməsi, sistemləşdirilməsi

öz əksini tapmışdır. Qeyd edilənlər “Azərbaycan 2020: Gələcəyə Baxış” inkişaf konsepsiyasında, “Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadiyyat perspektivləri üzrə Strateji Yol Xəritəsində”, “Azərbaycan 2030: sosial-iqtisadi inkişafa dair Milli Prioritetlər”də, “Azərbaycan Respublikasının 2022-2026-cı illərdə sosial-iqtisadi inkişaf Strategiyası”nda öz əksini tapmışdır. Ölkə iqtisadiyyatının sahələrində investisiya fəaliyyətinin, o cümlədən tikinti sferasında investisiyaların mahiyyətinin müəyyənəşdirilməsi, investisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin yüksəldilməsinə təsir edən amillər və onların qiymətləndirilməsi, tikinti sferasının perspektivləri istiqamətində investisiya qoyuluşunun araşdırılması sahəsində Azərbaycanlı iqtisadçı alimlərdən Z.Ə.Səmədzadə, N.M.Müzəffərli (İmanov), T.N.Əliyev, M.A.Məmmədov, T.T. Eyniyev, Q.R.Qeybullayev, İ.A.Aslanzadə, T.H.Hüseynov, Ə.B.Əliyev, İ.C.Həsənov, A.M.Əsədov, C.Ə.Bədəlov, V.M.Şirəliyev, Ə.M.Əliyev, S.Z.İsayev və başqaları ölkəmizdə investisiya problemlərinin bir sıra məsələlərini tədqiq etmişdirlər. Xarici ölkə alimlərindən A.E.Leybman, R.M.Merkin, Y.P.Aniskin, A.H.Asaül, İ.S.Stepanov, C.M.Keyns, V.E.Çerkasov, P.Samuelson, E.D.Dolan, D.E.Lindsey, V.V.Şeremet və başqaları elmi araşdırmalarında investisiya fəaliyyətinin nəzəri, metodoloji əsaslarını, tikinti sferasına investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyi və onun strukturunun təkmilləşdirilməsinin tədqiqi istiqamətində bir sıra elmi araşdırmalar aparmışdılar. Qeyd etmək lazımdır ki, investisiya proseslərinin mürəkkəbliyi, investisiya münasibətlərinin daimi inkişafı və tikinti sektorunun perspektiv inkişafında mütəmadi dəyişikliklərin aparılması səbəbindən bu tədqiqatların ardıcıl və mərhələlərlə aparılması, müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi zəruri və vacibdir. Xüsusilə, iqtisadiyyatın inkişafının müasir mərhələsində investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi, maliyyə mənbələri və onun genişləndirilməsi, tədqiq edilən sahənin dinamik inkişafının təşkili, idarə edilməsi və investisiyaların cəlb edilməsi prosesinin normativ-hüquqi bazasının tənzimlənməsi və təkmilləşdirilməsi bütün dövrlərdə aktual problemlərdən olub daimi elmi araşdırmalar tələb edir. Bu səbəbdən də investisiya qoyuluşu, onun səmərəli istiqamətləri

və problemlərinin elmi araşdırılmasının mütəmadi davam etdirilməsinin obyektiv zəruriliyini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Tədqiqatın obyektı Azərbaycan Respublikasının tikinti sektorudur.

Tədqiqatın predmeti Tikinti sektorunda investisiya proseslərinin təşkili və idarəedilməsi, investisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi məsələləridir.

Tədqiqatın məqsəd və vəzifələri. Tədqiqatın əsas məqsədi Azərbaycanın tikinti sektorunda investisiya proseslərinin səmərəli təşkili və həyata keçirilməsi proseslərinin dinamik inkişaf etdirilməsi, ölkə iqtisadiyyatına daxili və xarici mənbələrdən mütəmadi olaraq zəruri investisiya resurslarının cəlb edilməsi və istifadənin tənzimlənməsi məqsədilə hüquqi mexanizminin konseptual əsaslarının tədqiqi əsasında praktiki təklif və tövsiyələrin hazırlanmasından ibarətdir. Bu məqsədlərin həyata keçirilməsi üçün tədqiqat işində aşağıdakı vəzifələr qoyulmuşdur:

- bazar iqtisadiyyatı şəraitində investisiya kateqoriyasının mahiyyətinin əsaslı araşdırılması, onun yeri və rolunun dəqiqləşdirilməsi;

- investisiyaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metodoloji yanaşmalarının öyrənilməsi;

- tikinti sektorunda investisiyaların tənzimlənməsinin normativ-hüquqi bazasının formalaşması prosesinin tədqiq edilməsi;

- ölkədə investisiyaların səmərəli reallaşdırılması üçün dövlətin həyata keçirdiyi əlverişli təşkilati, iqtisadi-hüquqi mühitin formalaşması istiqamətində inkişaf yönümlü tədbirlərin nəzərdən keçirilməsi, aparılan işlərin nəticələrinin əhəmiyyətinin müəyyənəşdirilməsi;

- ölkə iqtisadiyyatının müasir inkişaf mərhələsində investisiyalardan istifadənin mövcud vəziyyətinin təhlilinin aparılması;

- tikinti sferasına investisiya qoyuluşunun mövcud vəziyyətinin dəyərləndirilməsi;

- investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsinə dair metodiki yanaşmaların araşdırılması və təkmilləşdirilməsi istiqamətində təkliflərin hazırlanması;

-investisiya proseslərinin inkişaf istiqamətlərinin müəyyənləşdirilməsi, investisiya potensialının daha da inkişaf etdirilməsi və bu potensialın tikinti sektorunun iqtisadiyyatının inkişafına yönəldilməsi istiqamətində təkliflərin hazırlanması təşkil edir.

Tədqiqat metodları. Tədqiqatın aparılması prosesində statistik qruplaşdırma, elmi, müqayisəli və analitik təhlil, iqtisadi-riyazi modelləşdirmə, sintez, kompleks yanaşma və s. metodlarından istifadə edilmişdir. Tədqiqatın informasiya bazası investisiya proseslərinin səmərəli idarə olunmasına dair ölkə və xarici tədqiqatçıların elmi araşdırmalarının müddəaları, Azərbaycan Respublikasında investisiyalarla bağlı qəbul edilən normativ-hüquqi aktların hüquqi normaları və müvafiq dövlət proqramları, inkişaf konsepsiya və strategiyaları, aidiyyəti dövlət qurumlarının hesabatları, statistik məlumatları və müəllifin apardığı hesablamalar və təhlillərin materiallarına əsaslanmışdır.

Müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar.

-Müasir dövrdə investisiya anlayışının məzmunu və mahiyyətinin dəqiqləşdirilməsi, tədqiq edilməsi, investisiya layihələrinin əsaslandırılması, investisiyaların səmərəliliyinin və onun göstəricilərinin müəyyən edilməsi və hesablanmasına ehtiyac duyulur.

-Tikinti sektorunda investisiya proseslərinin səmərəli təşkili, idarəedilməsi və həyata keçirilməsi, investisiyaların cəlb edilməsinin vacibliyini müəyyən edən amillərin aşkar edilməsi tədqiq edilən sahəyə investisiya artımını, sahənin innovativ və dayanıqlı inkişafını təmin edəcəkdir.

-Tikinti sektorunda investisiya qoyuluşu prosesi və investisiyaların hüquqi tənzimləmə mexanizmlərinin mütəmadi təkmilləşdirilməsini təmin edən şərtlər və amillərinin müəyyən edilməsi investisiya mühitinin yaxşılaşdırılmasını, dövlət, sahibkarlıq və dövlət-özəl tərəfdaşlığı çərçivəsində səmərəli investisiya proseslərinin həyata keçirilməsini təmin edəcəkdir.

-İqtisadiyyatın sahələri üzrə diversifikasiyanın təmini və dərinləşməsi şəraitində investisiya fəaliyyətinə təsir edən amillərin qiymətləndirilməsi və onların qarşılıqlı əlaqələrinin sistemləşdirilməsi iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı inkişafını təmin edəcək,

investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyini artıracaq, sahələrarası tarazlaşdırılmış inkişafı dəstəkləyəcəkdir.

-Əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların ÜDM-nin artmasına təsirlərinin tədqiqi, təkliflərin işlənməsi və tətbiqi milli iqtisadiyyatın investisiya resursları ilə səmərəli təmin edilməsi ilə nəticələnəcəkdir.

-Tədqiq olunan sahənin davamlı iqtisadi inkişaf prosesinə mənfi təsir göstərən problemlərin müəyyənləşdirilməsi vacib məsələlərdəndir. Bu isə problemlərin həlli istiqamətinin tədqiqinə kompleks yanaşma tələb edir. Bu da öz növbəsində tikinti sektorunun davamlı, dayanıqlı və iqtisadi inkişafını sürətləndirəcək, layihələrin keyfiyyətini və səmərəliliyini artıracaqdır.

Tədqiqatın elmi yeniliyi. Tədqiqatın elmi yeniliyi kimi ölkədə investisiya proseslərinin inkişafı ilə investisiya qoyuluşlarını bilavasitə reallaşdırılmasını həyata keçirən, aparıcı istehsal strukturu sayılan, tikinti sektorunun inkişafının milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafı ilə qarşılıqlı əlaqələrini qiymətləndirərək kompleks tədqiq edilmişdir. Tədqiqatın aparılması üzrə əldə olunan elmi yeniliklər aşağıdakılardan ibarətdir:

- Müasir dövrdə Azərbaycanda tikinti sferasında investisiya qoyuluşları həcmnin inkişaf dinamikası, göstəriciləri təhlil edilmiş və qiymətləndirilmişdir;
- Əsas kapitalla yönəldilən daxili və xarici investisiyaların diversifikasiya əmsalı müəyyənləşdirilmişdir;
- Məhsul istehsalı, xidmət sahələri və yaşayış evlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiyaların ÜDM-in artım tempinə təsiri ekonometrik qiymətləndirilmiş və multiplikativ səmərə hesablanmışdır;
- Ölkədə investisiyaların ÜDM həcminə təsir gücünü xarakterizə etmək üçün elastiklik əmsalı hesablanmışdır;
- Tikinti sektorunda investisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində mövcud problemlər müəyyən edilmiş, onların həlli istiqaməti ilə bağlı təkliflər verilmişdir;
- İnvestisiyaların tənzimləmə prosesinin hüquqi mexanizminin təkmilləşdirməsi üzrə investisiya qoyuluşlarının reallaşdırılmasında aparıcı təşkilati-iqtisadi sahəsi hesab edilən

tikinti sferasının dinamik inkişafı və onun səmərəli fəaliyyətinin təşkili üzrə təklif və tövsiyələr hazırlanmışdır;

- Tikintidə investisiya qoyuluşlarının inkişafını təmin edən amillər müəyyənləşdirilmiş, onların investisiya proseslərinə təsir imkanları araşdırılmış, tətbiqi ilə bağlı əsaslandırılmış təkliflər verilmişdir.

Tədqiqatın nəzəri və praktiki əhəmiyyəti. Tədqiqat işinin nəzəri əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, tədqiqat prosesində əldə olunan elmi nəticələr, həmçinin, təklif olunan əsaslanmış tövsiyələr ölkənin investisiya potensialından maksimum səmərəli və rəşional istifadə etməklə milli iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı inkişafı prosesinin dövlət tənzimlənməsinin hüquqi mexanizminin təkmilləşdirilməsində istifadə edilə bilər. Tədqiqat işinin praktiki əhəmiyyəti isə tədqiqatın yekunu üzrə verilən təkliflər dövlətin investisiya siyasətinin işlənilib hazırlanmasında, sahə dövlət proqramlarının hazırlanmasında və reallaşdırılmasında əhəmiyyətli rol oynaya bilər.

Aprobasiyası və tətbiqi. Dissertasiya işinin mövzusuna dair 10 jurnal məqaləsi (o cümlədən 3-ü xarici ölkədə), 13 konfrans materialı (6-sı xaricdə olmaqla) dərc edilmişdir. 2018-ci ildə “Azərbaycanda İqtisadi islahatların həyata keçirilməsinin aktual problemləri” mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfransda, 2019-cu ildə “Şəxələndirilmiş iqtisadiyyatın infrastruktur təminatı: Əsas meyllər və inkişaf istiqamətləri” mövzusunda Beynəlxalq elmi konfransda, 2019-cu ildə Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXIII Respublika elmi konfransda, 2020-ci ildə “Heydər Əliyev və Azərbaycanın milli iqtisadi inkişaf modeli ” mövzusunda elmi konfransda, 2023-cü ildə Heydər Əliyevin 100 illiyinə həsr edilmiş “İşğaldan azad edilmiş ərazilərin ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyası: hədəflər və istiqamətlər” mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfransda, 2023-cü ildə Türkiyə-Ankara Gazi Universitetində 21 Uluslararası Türk Dünyası Sosial Bilimlər elmi konfransında və digər beynəlxalq və respublika səviyyəli elmi-praktiki konfranslarda məruzə edilmişdir.

Dissertasiya işinin yerinə yetirildiyi təşkilatın adı. Tədqiqat işi Azərbaycan Memarlıq və İnşaat Universitetində yerinə yetirilmişdir.

Dissertasiya işinin quruluşu və işarə ilə ümumi həcmi.

Dissertasiya işinin struktur tərkibi giriş, üç fəsil, doqquz paraqraf, nəticə, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və ixtisarlardan ibarətdir. Dissertasiya işinin ümumi həcmi 271160 işarə, o cümlədən, titul səhifəsi və mündəricat 2475 işarə, giriş 12810 işarə, I fəsil 58813, II fəsil 69220, III fəsil 63500, nəticə 16383, istifadə olunmuş ədəbiyyat siyahısı 18545 və ixtisarlara siyahısı 363 işarədən ibarətdir. Cədvəllər, qrafiklər, sxemlər, istifadə edilmiş ədəbiyyat siyahısı və ixtisarlara istisna olmaqla dissertasiyanın işinin həcmi 223201 işarə təşkil edir.

DİSSERTASIYA İŞİNİN MÜNDƏRİCATI

GİRİŞ

Fəsil I. Bazar iqtisadiyyatı şəraitində investisiyaların səmərəliliyinin nəzəri-metodoloji aspektləri

1.1. İnvestisiyaların iqtisadi məzmunu və onların maliyyələşdirmə mexanizmi

1.2. Müasir dövrdə investisiyaların səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metodoloji cəhətləri

1.3. Tikinti sektorunda investisiyaların tənzimlənməsinin metodoloji aspektləri

Fəsil II. Azərbaycanın tikinti sektorunda investisiya proseslərinin kompleks təhlili

2.1. Ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşlarının mövcud vəziyyətinin təhlili

2.2. Tikinti sektorunda investisiyalardan istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi

2.3. Azərbaycanda tikinti sektoruna investisiya qoyuluşlarının mövcud vəziyyətinin qiymətləndirilməsi

Fəsil III. Tikinti sahəsində investisiya proseslərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi

3.1. Azərbaycanda investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətləri

3.2. Tikinti sektorunda investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri

3.3. İnvestisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi

NƏTİCƏ

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

İXTİSARLAR

DİSSERTASIYA İŞİNİN ƏSAS MƏZMUNU

Dissertasiya işinin **Giriş** hissəsində mövzunun aktuallığı, işlənmə dərəcəsi əsaslandırılmış, tədqiqatın obyektı və predmeti, məqsəd və vəzifələri, tədqiqat metodları, müdafiəyə çıxarılan əsas müddəalar müəyyənləşdirilmiş, elmi yeniliyi, nəzəri və praktiki əhəmiyyəti, aprobasiya və tətbiqi, yerinə yetirilmiş təşkilatın adı, quruluşu və həcmi barədə məlumatlar təqdim olunmuşdur.

Dissertasiya işinin **“Bazar iqtisadiyyatı şəraitində investisiyaların səmərəliliyinin nəzəri-metodoloji aspektləri”** adlı birinci fəslində investisiyaların iqtisadi məzmunu və onların maliyyələşdirmə mexanizmi, investisiya səmərəliliyinin qiymətləndirilməsinin metodoloji cəhətləri və investisiyaların tənzimlənməsinin metodoloji aspektləri öz əksini tapmışdır.

Müasir iqtisadi münasibətlər şəraitində investisiyanın mahiyyətinin və ondan iqtisadiyyatın sahələrində səmərəli istifadəsinin təmin edilməsi məqsədilə “investisiya” anlayışının bəzi yanaşmalarının nəzərdən keçirilməsi məqsədamüvafiqdir. Ölkə iqtisadçısı S.Z.İsayev qeyd edir ki, investisiya yeni maddi, qeyri-maddi və maliyyə ehtiyatlarının əldə olunması üçün mövcud resursların istifadə olunmasını xarakterizə edir.¹ Rus iqtisadçısı V.Çerkasov belə hesab edir ki, “İnvestisiya gəlir və ya mənfəət əldə etmək məqsədilə pul vəsaitlərinin qoyuluşudur”². İngilis iqtisadçıları E.Dolan və D. Lindsey qeyd edir ki, “İnvestisiya - iqtisadi sistemdə fəaliyyət göstərən kapitalın miqdarının artırılmasıdır, başqa sözlə, insanlar tərəfindən yaradılan istehsal vasitələrindən təklif olunan miqdarıdır”³. İngilis iqtisadçısı C.M.Keyns investisiya ilə bağlı iqtisadi yanaşmasında bir neçə amil önə çıxarır⁴: 1) kreditlərlə bağlı faiz dərəcəsi aşağı olmalıdır, belə olan halda kapital qoyuluşlarına son

¹ İsayev, S.Z. İnvestisiya fəaliyyətinin hüquqi tənzimlənməsi / S.Z.İsayev. - Bakı: İqtisad Universiteti -2011, s.7.

² Черкасов, В.Е. Международные инвестиции / Москва: Дело, -2009. -135 с.

³ Долан, Э.Дж. Микроэкономика. / Э.Дж Долан, Д. Линдсей. Пер. с англ. В.Лукашевича и др.; Под общей ред. Б.Лисовика и В.Лукашевича. С-П/б, - 1994. -448 ст.

⁴ Keynes, C.M. Məşğulluq, mənfəət və pulun ümumi nəzəriyyə / C.M.Keyns. Bakı: Qanun, -2001. – 478 s.

hədd səmərəliliyi yüksələcək və investisiya qoyuluşları artacaqdır, 2) dövlət xərclərini artırmaq lazımdır, bu zaman milli qənaət çoxalacaqdır ki, bu da gələcəkdə investisiyaya çevriləcəkdir, 3) dövlət tərəfindən kapital qoyuluşlarını artırmaq və əmtəələrin dövlət alışıni genişləndirmək lazımdır, 4) kapital qoyuluşunun səmərəliliyinin yüksəlməsinə nail olmaq zəruridir. C.M.Keyns təsdiq edir ki, qeyd edilənlərin reallaşdırılması nəticə etibarı ilə istehsalın genişlənməsi, işsizliyin azalması və istehsal sahələrinə əlavə işçilər cəlb edilməsinə səbəb olacaqdır. Məlumdur ki, Keyns nəzəriyyəsində vacib rol multiplikatorla bağlı yanaşmaya məxsusdur. Belə ki, investisiya xərclərinin artımı multiplikativ səmərə yaradır bu isə həmin artımdan çox əlavə tələb yaradır. Multiplikator əmsalı investisiya həcmnin artması ilə ÜDM-nin artması arasında münasibəti ifadə edir. Bu asılılıq aşağıdakı kimidir.

$$\Delta Y = \frac{1}{1 - b} \Delta I$$

Burada, Y-ÜDM-in artımı, I-investisiyanın artımı, b-istehlaka son hədd meylliliyi, $\frac{1}{1-b}$ isə investisiya multiplikatoru adlanır.

Multiplikator əmsalı investisiya həcmnin artması ilə ÜDM-nin artması arasında münasibəti ifadə edir.

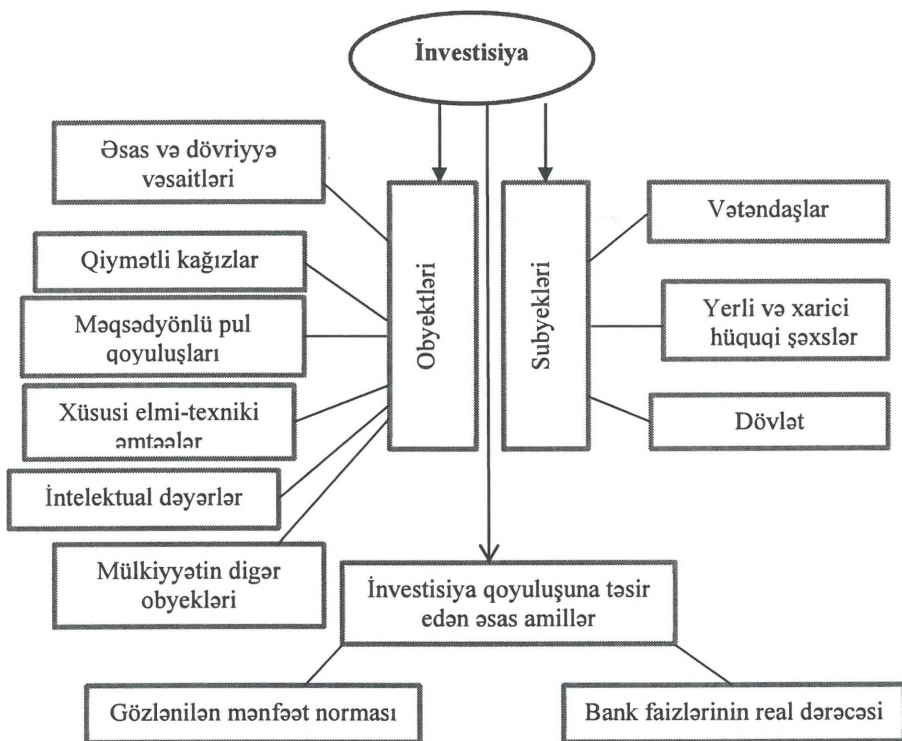
Ölkə iqtisadiyyatında artımın təmin edilməsilə əlaqədar istənilən nəzəri yanaşmaların mərkəzində investisiya dayanır. Bu nəzəriyyələrdə ən ümumi yanaşma fikrimizcə belədir: mənfəət amili investisiyalaşma prosesini stimullaşdırır və investisiya maliyyələşdirilmənin əsas mənbəyi rolunu oynayır.

İnvestisiya haqqında yalnız iqtisadi ədəbiyyatlarda deyil, eyni zamanda, hüquqi normativ sənədlərdə də müəyyən qeydlə öz əksini tapır. Belə ki, “İnvestisiya fəaliyyəti haqqında” Azərbaycan Respublikasının Qanununda necə təsbit olunduğuna nəzər salaq⁵: Mənfəət (gəlir) və ya sosial səmərə əldə etmək məqsədilə sahibkarlıq fəaliyyəti sahələrinə və ya obyektlərinə yönəldilən pul, qiymətli

⁵ İnvestisiya fəaliyyəti haqqında Azərbaycan Respublikası Qanunu // Bakı. 22 iyun 2022.

kağızlar, əmlak hüquqları, əqli mülkiyyət, başqa sözlə, maddi və ya intellektual sərvətləri xarakterizə olunur.

Fikrimizcə, investisiya barədə qeyd edilən elmi-nəzəri yanaşmalara və hüquqi prinsiplərə əsaslanaraq investisiya prosesini aşağıda göstərilən sxem 1-dəki kimi təsvir edə bilərik.

Sxem 1. İnvestisiyaların obyektlərinə, subyektlərinə və investisiya qoyuluşuna təsir edən amillərə görə təsnifatı.

Mənbə: Müəllif tərəfindən ümumiləşdirilərək hazırlanmışdır.

İqtisadi baxımdan investisiya fəaliyyəti ilə məşğul olan dövlət orqanları, sahibkarlar, özəl qurumlar və birliklər nəzərdə tutulan

sosial-iqtisadi məqsədlərə nail olmaq üçün investisiya prosesini həyata keçirir. Mahiyyət etibarı ilə investisiya prosesi fikrimizcə 4 əsas prinsipə əsaslanır. Həmin prinsiplərə: təhlükəsizlik, şəffaflıq, likvidlik, səmərəlilik aid edilir. Qeyd edilən bu prinsiplər bütün investisiya subyektləri üçün keçərlidir. Prinsiplərin mahiyyəti əsaslandırılaraq dissertasiya işində öz əksini tapmışdır.

İnvestisiyalar iqtisadiyyatın stabilləşməsində və gələcək dövr üzrə perspektivlərin müəyyən olunmasında, eləcə də rəqəbatqabiliyyətli iqtisadiyyatın formalaşmasında özünü göstərir. Makroiqtisadi nöqteyi-nəzərən investisiya qoyuluşlarının artması və ya azalması ölkədə məcmu buraxılışa ciddi təsir edir ki, bu da özünü məşğulluq səviyyəsində göstərir. Hesab edirik ki, investisiyanın həcmi faizi normasından, əsas kapitalla qoyulan investisiyanın gözlənilən mənfəət normasından, konyukturanın vəziyyətindən, vergi dərəcəsindən və digər amillərdən asılı olaraq formalaşır.

İnvestisiya xərcləri məcmu tələbin ən dəyişkən komponenti hesab edilir. Empirik tədqiqatlar təsdiqləyir ki, investisiya xərclərində baş verən dəyişiklik iqtisadi tsikllər üçün hərəkətverici qüvvəyə çevrilir. Belə ki, investisiya xərclərində azalmalar ÜDM-də həcmində müəyyən tərəddüdlər və dalğalanmalar yaradır. Nəzərə almaq lazımdır ki, makroiqtisadiyyatda investisiyalar əsas kapitalla bağlı olduğundan və kapitalda istehsal amillərinin biri kimi çıxış etdiyindən onun faydalılığı daima aktual olaraq qalır. Beynəlxalq təcrübədə məcmu *investisiya xərcləri* o zaman faydalı hesab edilir ki, aşağıdakı istiqamətlər üzrə bölünür:

1. Əsas kapitalla 70%-75% (yol, infrastruktur, əsas fondların yaradılması, istehsalın modernləşdirilməsi)

2. Mənzil tikintisi 15% - 20%

3. Ehtiyatların artırılması 3%

4. Beyin mərkəzləri üçün 1%-2% (işçi heyətinin təkmilləşdirilməsi, elmi- tədqiqatlar, məhsulun brend kimi tanınması üçün xərclər)

İnvestisiyalarda baş verən artım ÜDM-in artımına, investisiyalarda azalma isə ÜDM-də müəyyən azalmaya səbəb olur. Elmi baxımdan qeyd edilən bu fikirlərin trendini praktiki baxımdan izləmək üçün əsas kapitalla yönəldilmiş cəmi investisiyaları, ÜDM-i və

əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitlərin ÜDM-də xüsusi çəkisinin dinamikasına nəzər salaq.

Qrafik 1. ÜDM, əsas kapitala yönəldilmiş cəmi investisiyalar və ÜDM-də əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitlərin xüsusi çəkisi (milyard manatla, faizlə).

Mənbə: <https://stat.gov.az/> materialları əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Qrafik 1.-in məlumatları göstərir ki, əsas kapitala yönəldilmiş investisiyalar 2016-cı illə müqayisədə 2023-cü ildə 34.8 %, ÜDM isə 103.6% artmışdır. Təhlil dövründə əsas kapitala yönəldilmiş vəsaitlərin ÜDM-də xüsusi çəkisi 2016-cı ildə 26.2 %-dən 2023-cü ildə 17.3% səviyyəsinə düşməsinə baxmayaraq bu göstərici ÜDM-də mənfi meyilli tərəddüdlər yaratmamışdır. Bunun səbəbi əsas kapitala yönəldilmiş investisiyaların dinamik şəkildə inkişaf etməsi və məbləğə azalmamasıdır.

İnvestisiya qoyuluşunda əsas məsələ iqtisadi və sosial səmərə əldə etməkdir. İqtisadi səmərəliliyin ölçü meyarı kimi ona çəkilən xərclər, sosial səmərəlilik isə sosial parametrlərlə (səmərəli məşğulluq, ətraf mühit, sosial haqqqlar və s.) xarakterizə ifadə olunur. Nəticədə bu iki göstərici birləşərək “sosial-iqtisadi səmərəlilik” anlayışını meydana gətirmişdir. İnvestisiya qoyuluşlarının səmərəliliyi əsasən investisiya qoyuluşundan əvvəl layihə formasında qiymətləndirilir. İnvestisiya layihələrinin səmərəliliyi müxtəlif aspektlərdən dəyərləndirilir. Burada iqtisadi baxımdan, büdcə baxımından, kommersiya baxımından, sosial baxımdan səmərəliliyi qeyd etmək olar. Layihələrin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı bir neçə göstəricilər geniş tətbiq olunur. Ən çox istifadə edilən göstəricilər xalis cari dəyər; daxili gəlir dərəcəsi; mənfəət indeksi; ödəniş müddətidir. Bu göstəricilər həm investisiya layihələrinin hazırlanması və seçilməsində, həm də investisiya strategiyalarının hazırlanması və reallaşdırılmasında istifadə olunur. Qeyd edilən göstəricilər əsasında işdə hesablamalar aparılmışdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, tikinti sferasında investisiyaların tənzimlənməsi kompleks metodologiyaya əsaslanır və bu investisiyaların səmərəli idarə edilməsi üçün hüquqi tənzimləmə, risklərin və maliyyə resurslarının effektiv idarə edilməsi, strateji planlaşdırmanın əsaslı şəkildə aparılması kimi aspektləri əhatə edir. Bu proseslərin səmərəli tənzimlənməsi tikinti layihələrinin uğurla həyata keçirilməsinə və iqtisadi inkişafın stimullaşdırılmasına mühüm töhfə verir.

Dissertasiya işinin **“Azərbaycanın tikinti sektorunda investisiya proseslərinin kompleks təhlili”** adlı ikinci fəslində ölkə iqtisadiyyatına investisiya qoyuluşunun mövcud vəziyyəti təhlil edilmiş, yönəldilən vəsaitlərin əhəmiyyəti vurğulanmış, tikinti sektorunda investisiyalardan istifadənin səmərəliliyi qiymətləndirilmişdir. Sektorun inkişaf səviyyəsi, iqtisadiyyatın sahələrinə investisiya qoyuluşlarının yönəldilməsi və bu istiqamətdə dövlət siyasətinin rolu dəyərləndirilmişdir.

Ölkənin sosial-iqtisadi inkişafı və texniki tərəqqisi, investisiya qoyuluşlarının həcmindən və prioritet istiqamətlərindən əhəmiyyətli dərəcədə asılıdır. Həyata keçirilən investisiya qoyuluşları milli

istehsalın iqtisadi-texniki səviyyəsini və iqtisadiyyatın strukturunun quruluşunu müəyyən edir. Son illərdə Azərbaycanda aparılan investisiya siyasəti milli iqtisadiyyatın yenidən qurulması və inkişafını, onun strukturunun təkmilləşdirilməsini təmin etmişdir. Ölkə iqtisadiyyatının davamlı və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsində tikinti sektorunda investisiyanın səmərəli tətbiqi xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Milli iqtisadiyyatda tikinti sektoruna investisiya qoyuluşları təhlil edilərkən fikrimizcə 4 istiqamətdən yanaşmaq lazımdır:

- 1.Məcmu buraxılışın davamlılığını və inkişafını təmin etmək üçün istifadəyə verilmiş əsas fondların həcmi və dəyərində investisiya qoyuluşları;
- 2.Əhalinin sosial vəziyyətinin yaxşılaşdırılması baxımından mənzil tikintisinə investisiya qoyuluşları;
- 3.Mal-material ehtiyatlarına yönəldilən investisiya qoyuluşu;
- 4.İnfrastruktur sahələrinə investisiya qoyuluşu.

Ölkədə əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların struktur quruluşuna nəzər saldıqda aydın olur ki, son illərdə ölkə iqtisadiyyatında əsas kapitalla yönəldilən investisiyanın böyük hissəsi tikinti quraşdırma işlərinə xərclənmişdir.

Cədvəl 1

Əsas kapitalla yönədirilmiş investisiyaların struktur quruluşu
(mln.man)

	cəmi investisi- yalar	tikinti- quraşdır- ma işləri	xüsusi çəkisi %	maşın, avadanlıq, alət və inventar- lar	xüsusi çəkisi %	sair işlər	xüsusi çəkisi %
2016	15772,8	11531,9	73,1	1866,1	11,8	2374,7	15,1
2017	17430,3	12447,1	71,4	2161,9	12,4	2821,3	16,2
2018	17244,9	11737,6	68,1	2032,3	11,8	3474,9	20,1
2019	18539,5	11974,8	64,6	2301,3	12,4	4263,3	23,0
2020	17226,1	11021,9	63,9	2893,1	16,8	3311,1	19,3
2021	16815,5	11200,1	66,6	3289,0	19,5	2326,3	13,9
2022	17878,2	13142,9	73,5	3094,2	17,3	1641,0	9,2
2023	21310,7	15028,3	70,5	3382,1	15,9	2900,4	13,6
2023-cü il 2016-cı illə müqayisədə +artma, -azalma %	+35,1	+30,3		+81,2		+22,1	

Mənbə: <https://stat.gov.az/source/construction/> məlumatları əsasında ümumiləşdirilmişdir.

Cədvəl 1-də təqdim edilən məlumatlara əsasən əsas kapitalla yönədirilmiş investisiyaların struktur quruluşu göstərir ki, tikinti-quraşdırma işlərinə yönəldilən investisiyalar üstünlük təşkil etmişdir. Belə ki, 2016-2023-cü illərdə tikinti-quraşdırma işlərinə investisiya qoyuluşlarının xüsusi çəkisi 73.1%-70.5% arasında olmuş, maşın, avadanlıq, alət və inventarlar isə 11.8%-15.9% arasında dəyişmişdir. Əsas kapitalla yönəldilən investisiyaların maşın, avadanlıq, alət və inventarlar təşkil edən sahələrdə xüsusi çəkisinin az olması fikrimizcə, bir neçə amillə izah oluna bilər:

- Həmin sahələrdə rəqabətə davamlı məhsul istehsal etmək imkanlarının zəif olması və ya olmaması;
- Daxili tələbin məhdudluğu;
- Qlobal bazarlarda uğur qazanmaq imkanlarının azlığı.

Dövlətin qarşıya qoyulan iqtisadi məqsədlərə nail olmaq və milli iqtisadiyyatın davamlı inkişafının təmin edilməsi üçün mövcud

vəsaitlər ilk növbədə iqtisadi-texnoloji strukturun təkmilləşdirməsinə istiqamətləndirməlidir. Belə ki, buraya: investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması, yeni texnologiyanın tətbiqi, təhsil sisteminin modernləşməsi, innovativ şirkətlərin dəstəklənməsi, beynəlxalq təşkilatlarla əməkdaşlıq və s. istiqamətlər üzrə həyata keçirilən tədbirlər aid edilir. Eyni zamanda, tikinti sektorunda investisiyalar o zaman səmərəli hesab edilir ki, məhsul istehsalı sahələrinə qoyulan investisiyalardan sonra məhsuldarlıq maksimum səviyyədə olsun. Bunun üçün məhsul istehsalı, xidmət sahələrinə və yaşayış evlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiyaların strukturuna cədvəl 2-də nəzər salaq.

Cədvəl 2

Məhsul istehsalı, xidmət sahələrinə və yaşayış evlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiyalar (mln. manatla)

İllər	cəmi investisiyalar	məhsul istehsalı sahələri	xüsusi çəkisi %	xidmət sahələri	xüsusi çəkisi %	yaşayış evlərini n tikintisi	xüsusi çəkisi %
2016	15772.8	12347.3	78.3	2666.2	16.9	759.4	4.8
2017	17430.3	13013.7	74.7	3456.4	19.8	960.3	5.5
2018	17244.9	11584.0	67.2	4261.9	24.7	1399.0	8.1
2019	18539.5	12251.6	66.1	4961.5	26.8	1326.3	7.2
2020	17226.1	11365.6	66.0	4461.8	25.9	1398.7	8.1
2021	16815.5	10929.1	65.0	4933.1	29.3	953.3	5.7
2022	17878.2	10181.7	57.0	6774.3	37.9	922.1	5.2
2023	21310.7	12394.6	58.2	7599.2	35.6	1316.9	6.2
2016-cı illə müqayisədə 2023-cü ildə artım, azalma %	+35.1	+0.4		1.8 d.		+73.4	

Mənbə: <https://stat.gov.az/source/construction/> əsasında ümumiləşdirilib.

Tədqiq edilən dövr ərzində məhsul istehsalı sahələrinə orta göstərici olaraq 11758.4 milyon manat və ya 66.6%, xidmət sahələrinə

4889.3 milyon manat və ya 27.1%, yaşayış evlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiyalar 1129.5 milyon manat və ya 6.4% investisiya yönəldilmişdir. 2016-cı illə müqayisədə 2023-cü ildə istehsal sahələrinə yönəldilmiş investisiyaların +0.4% artımı yerli məhsul istehsalının artmasına, xarici bazarlara çıxışın genişlənməsinə və s. şərait yaratmışdır. Xidmət sahələrinə yönəldilmiş investisiyaların 1.8 dəfə artması ölkədə qeyri-neft sektorunun inkişafını dəstəkləməsinə, yaşayış evlərinin tikintisinə istiqamətlənən investisiyaların +73.4% artımı əhalinin həyat şəraitinin yaxşılaşdırılmasına, şəhərsalmanın sürətlənməsinə və s. səbəb olmuş eyni zamanda tikinti materiallarının istehsalına, işçi qüvvəsinin işlə təmin olunmasına, bir çox layihələrin inkişafına müsbət təsir göstərmişdir.

Əsas kapitalla yönəldilmiş investisiyaların bölgüsündə əsas məsələlərdən biri daxili və xarici investisiyalardır. Yönləndirilən investisiyaların nə dərəcədə səmərəli olduğunu müəyyənləşdirmək məqsədilə iqtisadiyyatın sahələri üzrə əsas kapitalla yönəldilən həm daxili və həm də xarici investisiyaların dinamikasının nəzərdən keçirilməsi və həmin sahələrin iqtisadiyyatda nə dərəcədə diversifikasiya olunduğunun qiymətləndirilməsi məqsədmüvafiqdir. Diversifikasiya dərəcəsinin hesablanması fikrimizcə bu sektor üzrə daha səmərəli tədbirlərin həyata keçirilməsi baxımından önəmlidir. Investisiyaların diversifikasiya dərəcəsinin hesablanması üçün aşağıdakı formuldan istifadə edək:

$$D = \frac{S^2}{S_1^2 + S_2^2 + S_3^2 \dots + S_N^2}, \quad 1 \leq D \leq N$$

Burada D - diversifikasiya əmsalını, $S_1, S_2, \dots, S_N$ - iqtisadiyyatın ayrı ayrı sahələrini göstərir⁶. İqtisadiyyatın hər hansı bir sahəsi üzrə diversifikasiya əmsalı hesablanarkən onun optimal həddinin və ya əmsalının nədən ibarət olduğunu vurğulamaq da önəm daşıyır. Qeyd etmək lazımdır ki, diversifikasiya əmsalı bütün ölkələr üçün vahidlə n

⁶ <https://arastirmax.com/tr/system/files/dergiler/25825/makaleler/6/arastirmax-mk-bazari-gostircilrinin-iqtisadi-sektorlar-v-regionlar-uzr-diversifikasiyasinin-qiymtlendirilmsi.pdf>

arasında dəyişir. Vahidə yaxın olması diversifikasiyanın olmamasını, sahənin orta qiymətinə yaxın və ya ondan böyük olması isə səmərəli diversifikasiyaya malik olmasını xarakterizə edir.

$$D < \frac{n+1}{2} ; D > \frac{n+1}{2}$$

Cədvəl 3

İqtisadiyyatın sahələri üzrə yönəldilən investisiyaların diversifikasiya əmsali

İllər	2019	2020	2021	2022	2023
Xarici investisiyalara görə səmərəli əmsal	17.5	17.5	17.5	17.5	17.5
Xarici investisiyalara görə alınan əmsal	0.71	0.62	0.61	0.53	0.7
Daxili investisiyalara görə səmərəli əmsal	31	31	31	31	31
Daxili investisiyalara görə alınan əmsal	2.96	2.43	2.53	2.11	3.6

Mənbə: Cədvəl müəllif hesablamalarına əsasən tərtib olunmuşdur.

Qeyd etmək lazımdır ki, əsas kapitalla yönəldilən daxili investisiyalar milli iqtisadiyyatda alt sahələrlə birgə 61 sahə üzrə, xarici investisiyalar isə 34 sahə üzrə şaxələnmişdir. Cədvəl 3-ün məlumatları göstərir ki, 2019-2023-cü illər üzrə statistik rəqəmlər əsasında hesablama aparılmış və səmərəli əmsal müəyyənləşmişdir. Təhlillər göstərir ki, hesablamada xarici investisiyalar alınan əmsallara görə daha məhdud sahələrə yəni diversifikasiya həddi olduqca məhduddur. Daxili investisiyalar isə ona nisbətən geniş diversifikasiya olub, ancaq yenədə səmərəli deyil. Beləliklə, aparılan tədqiqatlar onu deməyə əsas verir ki, iqtisadiyyatın bütün sahələrinin əlaqəli və kompleks formada inkişafı zəruridir.

Tikinti sektorunda investisiyalardan istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində əsas meyarlardan biri də investisiya multiplikatorudur. İnvestisiya multiplikatoru iqtisadi səmərəliliyin ümumi göstəricisi olmaqla investisiya proseslərinin yekununda son

məhsuldarlığı əks etdirir. Azərbaycanda tikinti sektoru üzrə multiplikativ səmərəni hesablamaq üçün ilk növbədə məhsul istehsalı, xidmət sahələrinə və yaşayış evlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiyaların həcmi ilə ÜDM arasında olan korrelyasiya əlaqələri tədqiq olunmalıdır. Bu əlaqələr yönəldilən investisiyaların ÜDM-un artımına necə təsir etdiyini dəyərləndirməsi üçün istifadə edilir. Bu məqsədlə investisiya funksiyasını 2000-2023-cü illər üzrə statistik göstəricilər⁷ bazasından istifadə edərək multiplikatorun ÜDM-yə nə qədər səmərə verdiyini hesablamaq üçün EvIEWS tətbiqi proqram paketində ən kiçik kvadratlar metodu ilə xətti regresiya modeli qurulmuşdur:

$$\dot{IN}=3719.8+0.1600 \times \dot{ÜDM}, (R^2=0.81); (DW=0.53); (b=0.16).$$

Qeyd etmək lazımdır ki, C.M. Keynsin irəli sürdüyü ideyanın yəni multiplikatorun hesablanması metodikası qapalı iqtisadiyyat üçündür. Bu nöqtəyi nəzərdən, açıq iqtisadiyyat şəraitində kapitalın ölkədən “qaçış” amili də nəzərə alınmalıdır. Belə olan şərait üçün xalis ixrac funksiyasının nəzərə alınması vacib şərtidir. Bu baxımdan xalis ixrac ilə ÜDM arasında əlaqənin qurulması üçün AR-da 2000-2023-cü illərin statistik rəqəmləri əsasında EvIEWS tətbiqi proqram paketində model qurulmuşdur.

$$XALIS=-4034.7+0.3521 \times \dot{ÜDM}, (R^2=0.59); (DW=2.07); (b=0.35).$$

Göstərilən əmsallar əsasında multiplikatoru aşağıdakı kimi qiymətləndirək:

$$\Delta Y = \frac{1}{1-0.2+0.4} = 0.83$$

Tədqiq olunan dövr üzrə belə nəticəyə gəlmək olar ki, ÜDM ilə məhsul istehsalı, xidmət sahələrinə və yaşayış evlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiya arasında korrelyasiya mövcuddur. Belə hal onu deməyə əsas verir ki, tikinti sektoruna qoyulan investisiyaların 1% artması digər şərtlərin (inflyasiya, faiz dərəcələri və s.) sabit qaldığı şəraitdə multiplikativ effekt verərək ÜDM-nin 0.83% artması ilə nəticələnə bilər.

Bundan əlavə, xətti regressiya tənliyinin əmsalından istifadə edərək məhsul istehsalı, xidmət sahələrinə və yaşayış evlərinin

⁷ Azərbaycan Dövlət Statistika Komitəsi www.stat.gov.az

tikintisinə yönəldilmiş investisiyaların həcmnin ÜDM-ün həcminə təsirinin elastikliyi hesablamak üçün aşağıdakı yanaşmadan istifadə edək.

$$\bar{E}_{yx} = a_1 \frac{\bar{x}}{\bar{y}};$$

$$\bar{E}_{yx} = \frac{0.16 * 50146.6}{11744} = 0.68$$

$\bar{E}_{yx} = 0.68\%$ -ə bərabər olması göstərir ki, məhsul istehsalı, xidmət sahələrinə və yaşayış evlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiyaların həcmi ilə ÜDM-in həcminə təsiri baxımından meyllilik əmsalı 0.68-dir. Bu isə onu deməyə əsas verir ki, məhsul istehsalı, xidmət sahələrinə və yaşayış evlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiyaların həcmnin orta qiymətində 1% qalxması ölkədə ÜDM-nin orta qiymətinin 0.68% qalxmasına səbəb ola bilər.

Nəzərə almaq lazımdır ki, multiplikator qısamüddətli dövr üçün səmərəli olur. Hər bir ölkə öz iqtisadi sistemində çalışır ki, cari tələblə (milli istehlakı), gələcək tələbi (kapital qoyuluşu, investisiya, qənaətlər) səmərəli şəkildə təmin edə bilsin. Cari tələbin artırılması xərclər multiplikatoruna görə ÜDM-in bir neçə faiz artmasına müsbət təsir edəcəkdir. Multiplikativ effektin tam artırılması və ya istehlak tələbinin tam artırılması gələcək qənaətin azalması hesabına baş verəcəkdir.

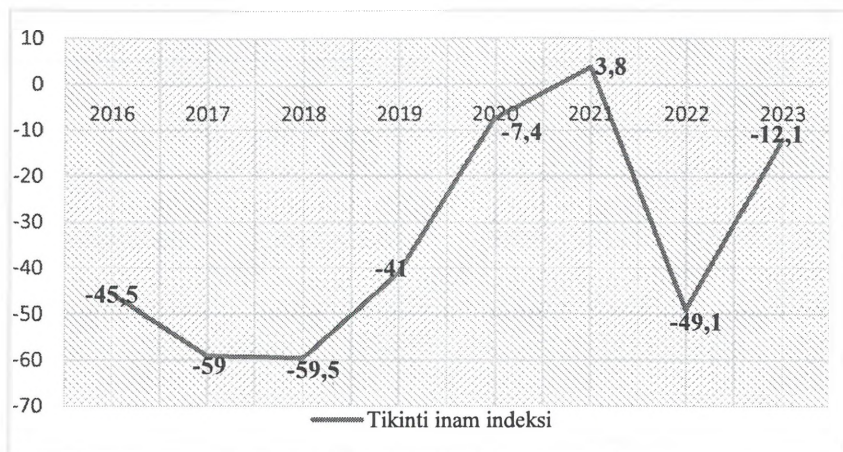
Dissertasiya işinin **“Tikinti sahəsində investisiya proseslərinin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi mexanizminin təkmilləşdirilməsi”** adlı üçüncü fəslində Azərbaycanda investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması istiqamətləri verilmiş, tikinti sferasına investisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin yüksəldilməsi yolları göstərilmiş, investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi ilə bağlı araşdırmalar aparılmışdır. Qeyd edilənlər iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı inkişafını, həmçinin tikinti sektorunda daha yüksək gəlirlilik səviyyəsini təmin etmək məqsədini daşıyır.

Azərbaycanda davamlı və dayanıqlı iqtisadi inkişafa nail olmaq və iqtisadi fəallığın artırılması sahəsində investisiya mexanizmi işlənilmiş və uğurlu nəticələr əldə olunmuşdur. Buna baxmayaraq

ölkədə investisiya cəlbi üçün əlverişli investisiya mühitini yaratmaq kimi vəzifə uzunmüddətli dövrün prioritetlərindəndir. Hər hansı bir ölkədə investisiya mühiti nə qədər əlverişlidirsə, keyfiyyətlidirsə həmin ölkələrdə dövlətin investisiya proseslərini stimullaşdırmaq imkanları bir o qədər yüksək olur. İnvestisiya mühitinin formalaşdırılmasını şərtləndirən amillər ölkədə siyasi və iqtisadi sabitlik; infrastrukturun inkişaf səviyyəsi; qanunvericilik bazası; vergi və gömrük güzəştləri və s. hesab olunur. Ölkədə investisiya mühitinin yaxşılaşdırılması ilə bağlı aşağıdakı istiqamətlərin nəzərə alınmasını məqsəduyğun hesab edirik:

- Sahibkarlar və investorların hüquqlarının qorunmasına yönəldilmiş qanunvericilik bazasının mütəmadi təkmilləşdirilməsi;
- Dövlət və özəl sektorlar arasında tərəfdaşlıq modellərinin genişləndirilməsi;
- Dövlət dəstəyi mexanizmlərinin ölkə və xarici ölkələrin təcrübələrini nəzərə almaqla daimi yenilənməsi;
- İnvestisiya-innovasiya siyasətinin səmərəli reallaşdırılması məqsədilə müvafiq proqramların, strategiyaların hazırlanması və həyata keçirilməsinin təmini;
- Rəqəmsal texnologiyaların inkişaf etdirilməsini təmin edən tədbirlərin işlənilməsi;
- Keyfiyyətli məhsullar istehsal edilməsində müasir texnologiyalar və avadanlıqları idarə edən yüksək ixtisaslı mütəxəssislərin hazırlanması;
- Sahələr üzrə proqram və layihələr işlənərkən beynəlxalq mütərəqqi təcrübədən istifadə edilməsinin təmini.

Tikinti sferasında mühüm göstəricilərdən biri də tikintidə inam indeksi ilə bağlıdır. Bu indeks istehlakçıların tikinti sektorunun hazırkı vəziyyəti və yaxın gələcəklə bağlı gözləntilərini nəzərə almaqla bu sektorda istehlakçıların nə qədər optimist olduqlarını əks etdirir.

Qrafik 2. Azərbaycanca tikinti inam indeksi

Mənbə: <https://www.cbar.az/materialları> əsasında müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

2016-2023-cü illər üzrə tikinti sektoruna inam indeksi qrafik 2-də təhlil olunmuşdur. Qrafikdən müşahidə olunur ki, istehlakçıların tikinti sektoruna inamı 2021-ci il istisna olmaqla digər illərdə mənfi olmuşdur. Bu bir sıra iqtisadi və sosial amillərlə bağlıdır. Fikrimizcə, buna Covid-19 pandemiyasından sonra iqtisadi fəaliyyətlərin canlanması, eyni zamanda əhəlinin müəyyən dərəcədə sərbəstliyinin təmin edilməsi səbəb olmuşdur. Digər illərdə tikinti sektorunda inamın mənfi tendensiyasının əsas səbəbi iqtisadi qeyri-müəyyənlik, keyfiyyətsiz işlər, inflyasiya, əhəlinin qeyri-kafi ödəmə qabiliyyətinin mövcudluğu, tikililərin standartlara cavab verməməsi və tikinti sektorunda bəzi hallarda hüquqi əsası olmayan ödənişlərin olmasıdır.

Hesab edirik ki, tədqiq edilən sahədə müəssisələrin istehsal fəaliyyətinin davamlı iqtisadi inkişafını artırmaq üçün bir sıra problemlərin həlli vacib məsələlərdəndir. Burada, fəaliyyət istiqamətləri üzrə həyata keçirilən investisiya qoyuluşları üçün maliyyə resurslarının məhdudluğu; infrastrukturaların müasir tələblərə müvafiq formalaşdırılmaması; ekoloji tələblərin nəzərə alınmaması; müəssisələrin peşəkar mütəxəssislərinin kifayət dərəcədə təmin edilməməsi; əlverişli rəqabət mühitinin formalaşmasında mövcud olan çatışmazlıqlar; tikinti-quraşdırma işlərinin aparılması üçün tələb

olunan lisenziyaların verilməsi proseslərinin uzun müddəti əhatə etməsini qeyd edə bilərik. Qeyd edilənləri ümumiləşdirərək belə qənaətə gəlmək olar ki, tikinti sektorunda səmərəliliyə nail olmağın yollarından biri fikrimizcə, səmərəli idarəetmə sisteminin formalaşdırılması ilə əlaqədardır. Layihələrin səmərəli idarəedilməsi, icrası və nəzərdə tutulan vəsait həcmində həyata keçirilməsini təmin etmək məqsədilə aşağıdakı istiqamətlərin nəzərə alınması məqsədmüvafiqdir:

- mütərəqqi planlaşdırma metodlarının tətqiqi;
- innovativ texnologiyaların istifadəsinin təmini;
- keyfiyyətli məhsullardan istifadənin prioritet istiqamət kimi nəzərə alınması;
- qanunvericilik bazasının müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirilməsi;
- maliyyə resurslarının cəlb edilməsi və səmərəli istifadə edilməsi;
- yüksək ixtisaslı işçilərin cəlb edilməsi və ya mövcud işçilərin bilik və bacarıqlarının artırılması.

Müasir dövrdə tikinti sektorunda investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi sisteminin təkmilləşdirilməsi istiqamətində, fikrimizcə, müasir iqtisadi-riyazi modelləşmə üsullarından istifadə əsasında əmtəələrin, maliyyə resurslarının və pul vəsaitlərinin hərəkətinin düzgün proqnozlaşdırılması; maliyyə-təsərrüfat fəaliyyətinin ətraflı təhlilinin aparılması; layihənin iqtisadi-sosial və ekoloji meyarların nəzərə alınması; məcmu tələbin genişlənməsi və investisiya xərclərinin artması zamanı inflyasiya amilinin təsir imkanlarının nəzərə alınması və proqnozlaşdırılması; məlumat bazalarının yaradılması; beynəlxalq standartlara uyğunlaşmanın təmin edilməsi; müntəzəm olaraq monitorinqin aparılması; layihənin qiymətləndirilməsi prosesində şəffaflığın artırılması; layihələrin maliyyələşdirilməsi üçün dövlət və özəl sektor arasında tərəfdaşlığın inkişaf etdirilməsi; bərpa olunan enerji layihələrinin təşviq edilməsi; yaşıl investisiyalar üçün xüsusi stimulların tətbiq edilməsi; layihə risklərinin daha ətraflı modelləşdirilməsi; yaşıl investisiya əsaslı layihələrə önəm verilməsi; rəqəmsal texnologiyadan istifadə edilməsinin təmin edilməsi zəruridir. Hesab edirik ki, investorların

fəaliyyətinin tam şəffaf şəkildə işıqlandırılmasını təmin edəcək bir sistemin formalaşdırılması olduqca vacib şərtidir. Bütün bunlar nəticə etibarı ilə investisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi kimi əhəmiyyətli bir məsələnin milli maraqlara uyğun həlli və milli iqtisadiyyatın eləcə də tikinti sferasının investisiya resursları ilə səmərəli təmin edilməsilə nəticələnəcəkdir.

Nəticə

-İnvestisiyalar bir iqtisadi-hüquqi kateqoriya olmaqla klassik yanaşmada iqtisadi orqanizmin "bazis-üstqurum" sistemini təşkil edir və cəmiyyətdə geniş təkrar istehsal prosesinin maddi-texniki bazasının formalaşdırması vasitəsi hesab olunur. Bu baxımdan ölkədə iqtisadi inkişafın təmin olunmasında, iqtisadi islahatların səmərəliliyinin yüksəldilməsində, regionların tarazlı inkişafının təmin edilməsində investisiya resurslarının mühüm iqtisadi əhəmiyyətə malik olduğu qeyd edilməlidir.

-Milli iqtisadiyyatın davamlı və dayanıqlı inkişafı onun aparıcı sferası sayılan tikinti sektoruna daha böyük həcmdə investisiya resurslarının cəlb edilməsi və buna paralel olaraq həmin resurslardan maksimum dərəcədə səmərəli istifadə əsasında mümkün sayıla bilər. Belə ki, tikinti sferasına cəlb olunan investisiya resursları onun maddi-texniki bazasının müasir elmi-texniki nailiyyətlər əsasında inkişaf etdirilməsinə əlverişli zəmin yaradır və bununla da tikinti sektoru geniş fəaliyyət imkanları əldə etməklə milli iqtisadiyyatda investisiya proseslərinin sürətlənməsində və onların səmərəli şəkildə reallaşmasında həlledici rol oynamış olacaqdır.

-Tikinti sferasında iqtisadi inkişafa nail olmaq üçün əlverişli imkanların yaradılması məqsədilə, ilk növbədə, elmi nailiyyətlərdən geniş istifadə əsasında elm tutumlu məhsullara istiqamətlənmək üzrə siyasətin aparılması və innovasiyalardan daha səmərəli istifadənin təmin edilməsi istiqamətində dövlətin investisiya-innovasiya siyasəti üzrə düşünülmüş tədbirlər sistemini reallaşdırmaq və bu tədbirləri müasir dövrün tələblərinə uyğun olaraq təkmilləşdirmək tikinti sektorunun modernləşməsinə və onun uzunmüddətli perspektivdə daha dayanıqlı və rəqabətqabiliyyətli olmasını təmin edəcəkdir.

-Əsas kapitalla yönəldilmiş daxili və xarici investisiyalarının diversifikasiya əmsalının hesablanması zamanı məlum olmuşdur ki, xarici investisiyaların diversifikasiya həddi məhdud, daxili investisiyalar isə ona nisbətən geniş diversifikasiya olunub, ancaq yenədə səmərəli deyildir. Aparılan tədqiqat onu deməyə əsas verir ki, ölkə iqtisadiyyatının əlaqəli və kompleks formada inkişafı zəruridir.

-Tikinti sektorunda investisiyalardan istifadənin səmərəliliyinin qiymətləndirilməsində əsas meyarlardan biri də investisiya multiplikatorudur. Bu baxımdan multiplikativ səmərə hesablanmış və məlum olmuşdur ki, məhsul istehsalı, xidmət sahələrinə və yaşayış evlərinin tikintisinə yönəldilmiş investisiyaların 1% artması digər şərtlərin (inflyasiya, faiz dərəcələri və s.) sabit qaldığı şəraitdə multiplikativ effekt verərək ÜDM-nin təqribən 0.83% artması ilə nəticələnmə bilər.

-Tikinti sektorunda investisiya qoyuluşlarının səmərəliliyinin qiymətləndirilməsi zamanı bir sıra problemlər yaranır ki, bu həm layihələrin səmərəliliyinə, həm də investorların maraqlarına təsir göstərir. Əsas problemlər kimi layihə haqqında tam və şəffaf informasiyaların olmaması; planlaşdırmada çatışmazlıqlar, yəni bütün tələb olunan göstəricilərin nəzərə alınmaması; maliyyə resurslarının məhdud olması; inflyasiyanın təsirləri; texnoloji inkişafın zəifliyi; tikinti materiallarının qiymətlərində artım; müvafiq proqram və strategiyalarda ekoloji tələblərə və sosial məsuliyyətə qoyulan tələblərin nəzərə alınmamasını qeyd edə bilərik.

Təklif və tövsiyələr

-Tikinti sektoruna investisiya qoyuluşunun səmərəliliyinin artırılması məqsədilə şaxələnməmiş inkişafın təmin olunması, yaşıl tikinti standartlarının tətbiqi; köhnəlmiş infrastrukturun bərpası; ixrac potensialının artımı; idxalı əvəzedici keyfiyyətli mallar istehsalı; istehsal infrastrukturunun yenidən qurulması; yeni sənaye istehsal modullarının yaradılması; klasterləşdirmə; investisiyaların cəlb olunması üçün vergi güzəştləri və maliyyə dəstəyi; ixtisaslaşmış işçi qüvvəsinin cəlb edilməsi və ya mövcud işçilərin bilik və bacarıqlarının artırılması; sənaye müəssisələrinin fəaliyyətinin stimullaşdırılması

istiqamətində zəruri işlərin görülməsi nəticə etibarı ilə sektorun dayanıqlı inkişafına təminat yaradacaqdır.

-Hesab edirik ki, tikinti məhsullarının keyfiyyətinin yüksəldilməsi məqsədilə keyfiyyətə nəzarət monitorinqi mütəmadi olaraq aparılmalı və gücləndirilməli; milli standartlarla beynəlxalq standartların uyğunluğu təmin edilməli; hər hansı tikinti materialı istifadədən əvvəl ciddi keyfiyyət yoxlamasından keçməli və sertifikat əldə etməli; innovativ tikinti materiallarından istifadə edilməli; subsidiyalar və vergi güzəştləri tətbiq edilməli; ölkə daxilində tikinti materiallarının istehsalı artırılmalı; innovasiya mərkəzləri fəaliyyət göstərməli və burada yeni materialların sınağı aparılmalı, mövcud olan texnologiyalar təkmilləşdirilməlidir.

-Regionlarda tikinti sferasının sürətlə genişləndirilməsi istiqamətində tikinti məqsədləri üçün idxal olunan texnika və texnologiyalara güzəştli gömrük rüsumları və tikinti müəssisələrində investisiyaların təbii resurs istiqamətində səmərəli istifadəsi məqsədilə əlverişli kredit-vergi mexanizminin tətbiqi genişləndirilməlidir.

-Beynəlxalq təcrübədə tətbiq edilən "Daşınmaz əmlak üzrə İnvestisiya fondu"nın (Real Estate Investment Trust) Azərbaycanda yaradılmasına ehtiyac duyulur. Hesab edirik ki, bu fond vasitəsilə böyük tikinti və infrastruktur layihələrinin maliyyələşdirilməsi üçün lazımi kapitalı müxtəlif investor qruplarından cəlb etmək mümkündür. Bu, həm dövlət, həm də özəl sektor üçün əlavə maliyyə mənbəyi yarada bilər. Onun tətbiqi daşınmaz əmlak bazarının şəffaflığını və səmərəliliyini artırmaq, investisiya mühitini modernləşdirmək, maliyyə imkanlarını genişləndirmək, daha çox investor cəlb etmək, likvidliyi artırmaq, mövcud bazarın diversifikasiyası və beynəlxalq təcrübəyə uyğunlaşması baxımından əhəmiyyətli olacaqdır.

-Tikinti sektorunun davamlı və dayanıqlı inkişafının təmin edilməsində və beynəlxalq bazarda rəqabət qabiliyyətinin artırılmasında "AR Şəhərsalma və Tikinti Məcəlləsi" və bu sahədə qüvvədə olan digər normativ-hüquqi aktların əhəmiyyətini nəzərə alaraq mütəmadi təkmilləşdirilməsi istiqamətində keyfiyyət tələblərinin və təhlükəsizlik standartlarının beynəlxalq tələblərə uyğunlaşdırılması, inkişaf etməkdə olan texnologiya, yeni tikinti

metodologiyaları və yaşıllıq standartlarını nəzərə alınması sektorda innovativ yanaşmaların tətbiqinə imkan verir.

-İnvestisiya layihələrinin qiymətləndirilməsi sistemi iqtisadi qərarların səmərəliliyini artırmaq üçün mühüm əhəmiyyətə malikdir. Bu sistem vasitəsilə layihələrin iqtisadi, sosial və ekoloji təsirləri analiz edilir, onların həyata keçirilmə məqsəd uyğunluğu müəyyən olunur. Bu baxımdan, müasir dövrdə bu sistemin təkmilləşdirilməsi zəruridir, çünki sürətli texnoloji dəyişikliklər, iqlim dəyişiklikləri və rəqəmsal iqtisadiyyat yeni yanaşmalar tələb edir.

Tədqiqatın əsas məzmunu müəllifin çap edilmiş aşağıdakı elmi əsərlərində öz əksini tapmışdır:

1. Həsənova T.B. Azərbaycan Respublikasının milli iqtisadi perspektivləri üzrə strateji yol xəritəsi və investisiya proseslərinin inkişafı. "Azərbaycanda İqtisadi islahatların həyata keçirilməsinin aktual problemləri" mövzusunda Respublika elmi-praktiki konfrans, Bakı, 19.12.2018, s.146-148
2. Əliyev Ə.M., Şirinov B.H., Həsənova T.B. Müəssisələrin ehtiyatlarının idarə edilməsi sistemində logistika təhlili metodlarının rolu. "Tikintinin iqtisadiyyatı və menecment" jurnalı №5/2018, s.95-100
3. Həsənova T.B. Azərbaycanda investisiya mühiti və onun əsas amilləri-"Şəxətləndirilmiş iqtisadiyyatın infrastruktur təminatı: Əsas meyillər və inkişaf istiqamətləri" mövzusunda Beynəlxalq elmi konfrans, Bakı, 23-24.05.2019, s.280-283
4. Гасанова Т.Б. "Правовые аспекты регулирования инновационных процессов в промышленном строительстве Азербайджана"- Москва, Экономика и предпринимательство- №4 / 2019 s.428-432
5. Həsənova T.B. "İnnovasiya proseslərinin formalaşması və inkişafının nəzəri metodoloji aspektləri"- AzMİU "Tikintinin iqtisadiyyatı və menecment" jurnalı, №2-2019, s.160-165
6. Həsənova T.B., Əliyeva A.Q., "Azərbaycanda tikinti və daşınmaz əmlak bazarının formalaşması və səmərəli fəaliyyətində dövlətin investisiya siyasətinin rolu". "Tikintinin iqtisadiyyatı və menecment"

jurnalı №3-2019, s.124-130

7. Həsənova T.B. “Dövlətin investisiya siyasəti və qeyri-neft sektorunun inkişaf problemləri”-“Tikintinin iqtisadiyyatı və menecment” jurnalı №4-2019, s.61-66

8. Həsənova T.B. “Azərbaycanın qeyri neft sektorunun inkişafına investisiya qoyuluşları”- Doktorantların və gənc tədqiqatçıların XXIII Respublika Elmi Konfransı, AzMİU , I cild 03-04 –dekabr 2019, s.293-294

9. Həsənova T.B. Tikinti kompleksində investisiya proseslərinin tənzimlənməsi-“Heydər Əliyev və Azərbaycanın milli iqtisadi inkişaf modeli ” mövzusunda elmi konfrans. “Tikintinin iqtisadiyyatı və menecment” jurnalı №2 2020, s.145-148

10. Həsənova T.B. Tikinti kompleksinin inkişafında dövlətin investisiya siyasətinin rolu. “Tikintinin iqtisadiyyatı və menecment” jurnalı №3-2020, s.222-226

11. Grishko V., Kulchii I., Glebova A., Hasanova T.B. Features of Strategic Analysis of External Factors of the Building Organization: Methodological Aspect- Proceedings of the 3rd International Conference on Building Innovations ICBI Springer 2020 s.651-660

12. Həsənova T.B., Ramazanova N.F. Tikinti sektorunda investisiya prosesləri və tikinti texnologiyası-IV Міжнародної Українсько-Азербайджанської науково-практичної конференції «Building Innovations – 20/21.05.2021, s.383-386

13. Məmmədov M.A., Məmmədova F.Ə., Həsənova T.B. Milli prioritetlər işğaldan azad edilmiş iqtisadi regionun prespektiv inkişafının əsasıdır-“Qarabağda yeni iqtisadiyyat quruculuğu: Ağdamdan inkişaf impulsları”-I Beynəlxalq elmi-praktiki konfrans. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası İqtisadiyyat İnstitutu.Ağdam-Bakı- 16/17.09.2021, s.347-351

14. Aliyev E.A., Habibov I.A., Veliyev V.K., Hasanova T.B. The use of fuzzy logic for risk assessment in the construction projects Economics and region -Ukrayna Poltava- №3-2021, s.133-137

15. Həsənova T.B. Müləssisələrdə investisiya fəaliyyətinin səmərəliliyinin yüksəldilməsi istiqamətləri-“Tikintinin iqtisadiyyatı və menecment” jurnalı №3 2022, s.256-261

16. Hasanova T.B. Effective management of investment activity in the development of the national economy - Міжнародної науково-

практичної конференції здобувачів вищої освіти і молодих вчених «Сучасні Напрямки Розвитку Менеджменту та Економіки в Умовах VUCA-Світу» Харків Україна-2022, s.310-314

17. Mammadov M.A., Hasanova T.B. Effective incentives and management of investments in sustainable development of Azerbaijan's economy- II International Scientific and Practical Conference "General regularities and models of science development" Zagreb, Croatia 09-10 January, 2023, s.33-36

18. Həsənova T.B. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadiyyatının infrastrukturunun yenidən qurulmasının inkişaf perspektivləri-Heydər Əliyevin 100 illiyinə həsr edilmiş "İşğaldan azad edilmiş ərazilərin ölkə iqtisadiyyatına reinteqrasiyası: hədəflər və istiqamətlər" mövzusunda beynəlxalq elmi-praktiki konfrans AzMIU 13-14iyun 2023, s.357-359

19. Məmmədov M.A., Həsənova T.B. İşğaldan azad edilmiş ərazilərin iqtisadiyyatının infrastrukturunun yenidən qurulmasının inkişaf perspektivləri-Türkiyə-Ankara Gazi Universiteti "21.Uluslararası Türk Dünyası Sosial Bilimler" elmi konfrans 11-14 oktyabr 2023, s.158-161

20. Mammadov M.A., Hasanova T.B. The role of investments in the reconstruction of the economic infrastructure of the liberated territories. International scientific and practical conference of higher education students and young scientists "Modern trends in the development of economics and management of enterprises" Kharkiv, Ukraine November 17, 2023, s.453-456

21. Həsənova T.B. "Dayanıqlı inkişaf şəraitində tikinti sektorunun iqtisadi inkişafına texnologiyaların təsiri"- XII International Scientific and Practical Conference "Prospective directions of modern science and education in the world", Rotterdam, the Netherlands.November 19-22, 2024, s.46-48

22. Həsənova T.B. İqlim dəyişmələri və yaşıl enerjinin tikinti sektoru ilə qarşılıqlı əlaqəsi-"Yaşıl dünya, ətraf mühit naminə həmrəylik və inkişaf" mövzusunda respublika elmi-praktiki konfrans –LDU, 23 dekabr 2024, s.281-282

23. Həsənova T.B. Qeyri-neft sektorunun inkişafında investisiyaların əhəmiyyəti və inkişaf perspektivləri -Azərbaycan Ali texniki məktəblərinin xəbərləri, cild 47(05) 2024, s.172-181

Dissertasiyanın müdafiəsi 25 aprel 2025-ci il tarixində saat 11⁰⁰-da AR Elm və Təhsil Nazirliyinin İqtisadiyyat İnstitutunun nəzdində fəaliyyət göstərən ED 1.10 Dissertasiya şurasının iclasında keçiriləcək.

Ünvan: AZ1143, Bakı şəh., H.Cavid pr., 115

e-mail: economicscomaz@gmail.com

Dissertasiya ilə AR Elm və Təhsil Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutunun kitabxanasında tanış olmaq mümkündür.

Avtoreferatın elektron versiyası AR Elm və Təhsil Nazirliyi İqtisadiyyat İnstitutunun rəsmi internet saytında (<https://economics.org.az/>) yerləşdirilmişdir.

Avtoreferat _____ 2025-ci il tarixində zəruri ünvanlara göndərilmişdir.

Çapa imzalanıb: 10.02.2025

Kağızın forması: A5

Həcm: 40375

Tiraj: 100